

Unijna strategia na lata 2011–2020 w dziedzinie zachowania różnorodności biologicznej¹

Wstęp

Sieć Natura 2000 to program utworzenia w krajach Unii Europejskiej wspólnego systemu obszarów objętych ochroną przyrody. Podstawą dla tego programu są dwie unijne dyrektywy: Dyrektywa Ptasia i Dyrektywa Siedliskowa (Habitatowa). Celem programu jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważa się za zagrożone w skali Europy. Jednolite prawo ułatwia działanie wielu instytucji zajmujących się ochroną przyrody. Zadanie rangi europejskiej uzyskało powszechną akceptację społeczną. Na obszarach wchodzących w skład sieci Natura 2000 kraje członkowskie są zobowiązane do zachowania walorów chronionych w stanie nienaruszonym. Nie wyklucza to jednak ich gospodarczego wykorzystania [<http://wikipedia.org>].

1. Pojęcie różnorodności biologicznej

Zgodnie z *Konwencją o różnorodności biologicznej* [Konwencja... 1992] różnorodność biologiczna to zróżnicowanie wszystkich żywych organizmów występujących na Ziemi w ekosystemach lądowych, morskich i słodkowodnych oraz w zespołach ekologicznych, których są częścią (zob. struktura ekosystemu). Dotyczy ona różnorodności w obrębie gatunku (różnorodność genetyczna), pomiędzy gatunkami oraz różnorodności ekosystemów. Bioróżnorodność jest często stosowanym określeniem dla sumy gatunków lub ekosystemów analizowanych lub porównywanych obszarów.

Istnieje wiele definicji różnorodności biologicznej oraz sposobów jej określania i pomiaru [DeLong 1996: 738–749]. W celu porównywania różnorodności biologicznej rozmaitych środowisk lub różnorodności biologicznej zespołów organizmów zamieszkujących jakieś środowisko stosuje się rozmaite wskaźniki. Do najczęściej stosowanych należą:

- bogactwo gatunkowe (liczba znalezionych gatunków), liczba wszystkich gatunków eukariontów żyjących na Ziemi jest szacowana na 10 mln [Mora 2011],
- bogactwo rzadkich gatunków (liczba gatunków znalezionych w określonym, niewielkim odsetku próbek).

Termin różnorodność biologiczna (ang. *biological diversity*) stworzony został przez Thomasa Lovejoya w 1980 r. Już w 1982 r. B.A. Wilcox sformułował na

¹ Publikacja zrealizowana w ramach pracy statutowej w KIŚPS AGH (umowa nr 11.11.100.482).

potrzeby IUCN pierwszą definicję bioróżnorodności, zgodnie z którą biologiczna różnorodność jest to różnorodność form życia na wszystkich poziomach biologicznych układów (tj. molekuł, organizmów, populacji, gatunków i ekosystemów).

W powszechnym użyciu znalazł się od około połowy lat 80. Forma *biodiversity* jest autorstwa M.W. Rosena, który współorganizował konferencję National Forum on Biological Diversity w 1986 r. Pojęcie stosowane jest w kontekście zagrożeń dla środowiska naturalnego, w szczególności w odniesieniu do zagadnienia wymierania gatunków.

W roku 1992 podczas Szczytu Ziemi ONZ w Rio de Janeiro zdefiniowano „biological diversity” jako: zmienności żywych organizmów zamieszkujących wszystkie środowiska, łącznie z m.in. lądowymi, morskimi i innymi wodnymi oraz zmienności systemów ekologicznych, których częścią są te organizmy, przy czym tak ujęta zmienność obejmuje różnorodność wewnątrzgatunkową, międzygatunkową i różnorodność ekosystemów [Sienkiewicz 2010: 7–29].

2. Cele programu Natura 2000

Intensywny rozwój cywilizacyjny spowodował na całym świecie wiele negatywnych zmian, m.in. spadek różnorodności biologicznej oraz fragmentację ekosystemów. Decydenci zdali sobie sprawę, że nadmierne korzystanie ze środowiska może być katastrofalne w skutkach, a rozwój gospodarczy nie jest jedynym celem egzystencji. Ponadto zaczęto dostrzegać korzyści społeczno-ekonomiczne płynące z obszarów naturalnych. Ochrona środowiska stała się jednym z podstawowych celów wielu państw świata. Dzięki temu możliwe było opracowanie wspólnych podstaw prawnych w tym zakresie.

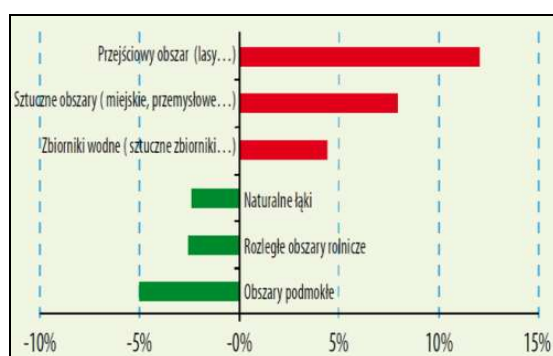
Obszary Natura 2000 zostały utworzone w celu ochrony rzadkich gatunków roślin i zwierząt oraz charakterystycznych siedlisk przyrodniczych, mających znaczenie dla ochrony wartości przyrodniczych całej Europy [Biuletyn Komisji Europejskiej nr 32; Kowalska 2011: 613–621; Kowalska, Sobczyk 2011a: 63–72; 2011b: 122–126]. Warto zauważyć, że ochrona nie dotyczy całej bioróżnorodności, ale wyszczególnionych około 1500 gatunków ważnych dla Wspólnoty, które potrzebują ochrony, aby przetrwać. System obszarów cennych przyrodniczo, tworzących razem spójną funkcjonalnie całość głównie dzięki korytarzom ekologicznym, umożliwi lepsze niż w przypadku odizolowanych, pojedynczych ekosystemów, przeciwstawienie się niekorzystnym zmianom środowiska. Sposób ochrony w poszczególnych obszarach nie jest odgórnie nakazany, jednak dla oceny skuteczności działań ochronnych obowiązkowe jest prowadzenie monitoringu stanu siedlisk przyrodniczych, siedlisk gatunków roślin i zwierząt oraz ich populacji.

Celem sieci obszarów chronionych Natura 2000 jest ochrona zagrożonych: gatunków roślin, gatunków zwierząt, a w szczególności ptaków, które ze względu na przemieszczanie się na duże odległości oraz ze względu na uwarunkowania historyczne traktowane są osobno, ekosystemów – poprzez ochronę siedlisk przyrodniczych [Kowalska, Sobczyk 2011b: 122–126].

Powyższe cele stanowią podstawę zachowania równowagi przyrodniczej w środowisku oraz prawidłowego przebiegu procesów przyrodniczych, mających decydującą rolę w stabilności i trwałości przyrody oraz duże znaczenie dla możliwości funkcjonowania obecnych i przyszłych pokoleń.

3. Polityka sektorowa w dziedzinie różnorodności biologicznej

Na przestrzeni ostatnich lat nie udało się krajom unijnym osiągnąć założonego celu, jakim było powstrzymanie utraty różnorodności biologicznej do 2010 r. Udział procentowy gatunków zagrożonych wyginięciem nadal pozostaje wysoki. Siedliska w dalszym ciągu ulegają zniszczeniu, a nawet całkowitemu wyginięciu. Duży wpływ na taką sytuację ma zmiana użytkowania ziemi (rys. 1). W ciągu ostatnich 15 lat w Europie zmniejszył się udział terenów podmokłych o ponad 1000 km² oraz łąk o 4000 km², przy jednoczesnym wzroście sztucznych powierzchni o prawie 8% (12 500 km²) [Biuletyn Komisji Europejskiej nr 27].

Rys. 1. Zmiana użytkowania ziemi w Europie pomiędzy 1990 a 2006 r.;
zmiany obszarów głównych klas siedlisk
Źródło: Biuletyn Komisji Europejskiej nr 29.

Aby powstrzymać degradację ekosystemów oraz utratę różnorodności biologicznej, należy włączyć ochronę środowiska do wszystkich polityk sektorowych.

Efektywne zarządzanie siecią Natura 2000 pochłania minimum 5,8 mld euro rocznie, natomiast usługi ekosystemu dostarczane przez sieć Natura 2000 wycenia się na 200 ÷ 300 mld euro w tym samym wymiarze czasu [Biuletyn Komisji Europejskiej nr 30]. Unia Europejska podjęła trudne, ale możliwe do zrealizowania działania mające na celu nie tylko powstrzymanie utraty różnorodności biologicznej, ale również jej odtworzenie w ciągu najbliższych 10 lat.

4. Kierunki działania nowej unijnej strategii

Europejscy liderzy wyznaczyli sobie za cel zahamowanie utraty różnorodności biologicznej w Europie do 2010 r. Do osiągnięcia tego celu należało podjąć szereg rozwiązań politycznych na poziomie krajowym, unijnym i ogólnoeuropejskim.

Zastosowano specjalne środki ochronne, obejmujące kluczowe gatunki i siedliska. Zachowanie różnorodności biologicznej w zrównoważony sposób wymaga uwzględnienia tego rodzaju potrzeb podczas wdrażania polityki sektorowej. Służy temu strategia utrzymania różnorodności biologicznej Wspólnoty Europejskiej.

Nowa unijna strategia, przyjęta 3 maja 2011 r., wyznacza kierunek działania do 2020 r. Zawiera sześć celów, które koncentrują się na głównych powodach utraty różnorodności biologicznej. Głównym celem jest pełne i terminowe wdrożenie Dyrektywy Ptasiej i Siedliskowej. Obecnie zaledwie 17% typów gatunków i siedlisk chronionych na mocy Dyrektywy Siedliskowej jest utrzymywane w odpowiednim stanie. Przeważająca część utrzymywana jest na poziomie niezadowolającym lub nieadekwatnym do podjętych działań. Nowa strategia ma na celu znaczące i wymierne polepszenie stanu ochrony siedlisk i gatunków chronionych, aby zwiększyć o 100% liczbę ocen siedlisk oraz o 50% liczbę ocen gatunków, przeprowadzonych na mocy Dyrektywy Siedliskowej, ocen wykazujących poprawę stanu ochrony. Należy także zwiększyć o 50% liczbę ocen gatunków przeprowadzonych na mocy Dyrektywy Ptasiej, wykazujących bezpieczny lub lepszy stan ochrony. Ważnymi działaniami umożliwiającymi osiągnięcie celu jest zapewnienie odpowiedniego finansowania sieci Natura 2000, poprawa i usprawnienie monitorowania i sprawozdawczości, wzrost świadomości i zaangażowania zainteresowanych stron oraz poprawa skuteczności.

Kolejnym zadaniem jest utrzymanie i wzmocnienie ekosystemów oraz ich usług, takich jak użyźnianie gleby i oczyszczanie wody. Oprócz utrzymania istniejących ekosystemów ważnym zadaniem jest odtworzenie co najmniej 15% zniszczonych ekosystemów w krajach Unii Europejskiej. Działania będą polegać na poprawie stanu wiedzy na temat ekosystemów i ich funkcji w UE, ustanowieniu priorytetów w celu przywrócenia i wspierania korzystania z zielonej infrastruktury oraz zapewnieniu zerowej utraty różnorodności biologicznej netto i funkcji ekosystemu. Należy także zadbać o zapewnienie zrównoważonego rozwoju rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa. Dla osiągnięcia tego celu zaproponowano kilka istotnych rozwiązań. Dostarczanie środowiskowych dóbr publicznych, które wykraczają poza realizację zasady wzajemnej zgodności, tj. Natura 2000 lub ekologiczne odłogowanie, powinno być wynagradzane płatnościami bezpośrednimi, lepszym ukierunkowaniem polityki rozwoju obszarów wiejskich na ochronę bioróżnorodności, ochroną europejskiej różnorodności genetycznej. Natomiast w przypadku leśnictwa zalecane będzie przyjmowanie planów urządzenia lasu, zgodnych z zasadami zrównoważonego zarządzania lasami.

Nie bez znaczenia jest zapewnienie zrównoważonego wykorzystania zasobów rybnych. Podejmowane działania będą miały na celu osiągnięcie struktury wiekowej i składu wielkościowego populacji, świadczących o dobrym zdrowiu stada, oraz eliminowaniu negatywnego wpływu na stada, gatunki, siedliska i ekosystemy rybne.

Kolejnym celem jest zwrócenie uwagi na problem inwazyjnych gatunków obcych. Mimo że są one dużym zagrożeniem, obecnie nie ma w tym zakresie

ukierunkowanej i kompleksowej polityki w krajach członkowskich Unii Europejskiej. Aby zmienić tę sytuację, należy ustanowić specjalny instrument dotyczący inwazyjnych gatunków obcych. Ważną kwestią jest priorytetowe traktowanie inwazyjnych gatunków obcych, ich rozpoznawanie, kontrola, oznaczanie dróg przedostawania się oraz eliminacja.

Należy bezwzględnie zwiększyć wysiłki na rzecz walki ze światowym kryzysem różnorodności biologicznej. Podjęte działania powinny skupiać się na ograniczeniu pośrednich czynników powodujących utratę bioróżnorodności, a w szczególności:

- na ograniczeniu struktur konsumpcji w UE na różnorodność biologiczną,
- na wykluczeniu negatywnego wpływu umów handlowych UE,
- na zapewnieniu odpowiednich narzędzi rynkowych dla ochrony różnorodności biologicznej (programy i projekty realizowane w ramach unijnej współpracy na rzecz rozwoju) [Biuletyn Komisji Europejskiej nr 30].

Podsumowanie

Ekosystemy w Europie ucierpiały znacznie bardziej niż na jakimkolwiek innym kontynencie na skutek fragmentacji spowodowanej przez ludzi. Dlatego w trosce o zachowanie bogactwa naturalnego i przyrodniczego Ziemi Unia Europejska w ciągu ostatnich dwudziestu lat tworzyła sieć obszarów chronionych. Nadano jej nazwę Europejska Sieć Natura 2000. Nowe kraje członkowskie UE, w tym również Polska, miały obowiązek do dnia akcesji przygotować propozycje sieci na swoich terytoriach. Żadne z państw nie przedstawiło kompletnych list obszarów, toteż proces tworzenia sieci znacznie się przedłużył. Proces ten został zakończony dopiero w 2011 r. Obecnie jest to największa spójna sieć na świecie [Pawlarczyk, Jermaczek 2004]. Każdy z krajów członkowskich powinien zwiększyć wysiłki na rzecz zachowania bioróżnorodności, w tym na terminowe wdrożenie Dyrektywy Ptasiej i Siedliskowej, polepszenie stanu ochrony siedlisk oraz na zapewnienie odpowiedniego finansowania sieci Natura 2000.

Literatura

Biuletyn Komisji Europejskiej nr 29, 30, 32.

Don DeLong (1996), *Defining Biodiversity*, "Wildlife Society Bulletin" 24(4).

<http://wikipedia.org>

Konwencja o różnorodności biologicznej, Rio de Janeiro, 5 czerwca 1992 r. (DzU z 2002 r., nr 184, poz. 1532).

Kowalska A. (2011), *Ocena oddziaływania na obszary Natura 2000 w systemie ocen oddziaływania na środowisko*, Materiały Krakowskiej Konferencji Młodych Uczonych 2011, Kraków 2011.

Kowalska A., Sobczyk W. (2011a), *The Natura 2000 Network versus Mining Activity in the Territory of the Dukla Commune*, Teza Komisji Ochrony i Kształtowania Środowiska Przyrodniczego, Lublin.

- Kowalska A., Sobczyk W. (2011b), *Natura 2000 a działalność górnictwa odkrywkowego na przykładzie okolic Dukli*, „Górnictwo Odkrywkowe”, nr 1–2.
- Mora et al. (2011), *How Many Species Are There on Earth and in the Ocean?*, “PLoS Biol.” 9(8).
- Pawlarczyk P., Jermaczek A. (2004), *Natura 2000 – Narzędzie ochrony przyrody. Planowanie obszarów Natura 2000*, Warszawa.
- Sienkiewicz J. (2010), *Koncepcje bioróżnorodności – ich wymiary i miary w świetle literatury*, „Ochrona Środowiska i Zasobów Naturalnych”, nr 45.

Streszczenie

W artykule wyjaśniono pojęcie różnorodności biologicznej oraz cele programu Natura 2000. Opisano kierunki działania nowej unijnej strategii przyjętej 3 maja 2011. Dotyczy ona terminowego wdrożenia Dyrektywy Ptasiej i Siedliskowej. Główne zadania to: polepszenie stanu ochrony siedlisk i gatunków chronionych, zapewnienie odpowiedniego finansowania sieci Natura 2000, usprawnienie monitorowania i sprawozdawczości, wzrost świadomości i zaangażowania zainteresowanych stron oraz poprawa skuteczności. Należy także zwrócić uwagę na utrzymanie i wzmocnienie ekosystemów, użyźnianie gleby i oczyszczanie wody, zapewnienie zrównoważonego rozwoju rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa, problem inwazyjnych gatunków obcych oraz walkę ze światowym kryzysem różnorodności biologicznej.

Słowa kluczowe: różnorodność biologiczna, Natura 2000, unijna strategia, ochrona środowiska.

The EU strategy for 2011–2020 in the field of biodiversity conservation

Abstract

The article explains the concept of biodiversity and Natura 2000 objectives. The author describes the action lines of the new EU strategy, initialed May 3, 2011. It concerns the implementation of the Birds and Habitats Directives. The main tasks are: improving the conservation status of habitats and species protected, ensuring adequate funding for the Natura 2000 network, to improve monitoring and reporting, increase awareness and involvement of stakeholders and improve efficiency. You should also pay attention to maintaining and enhancing ecosystems, soil treatment and purification of water, to ensure the sustainable development of agriculture, forestry and fisheries, the problem of invasive alien species and the fight against the global crisis of biodiversity.

Key words: biodiversity, Natura 2000, EU strategy, environmental protection.